

United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Slovak Witnesses Documentation Project

United States Holocaust Memorial Museum

Rozhovor s Oľgou Frátrikovou

RG-50.688.0051.01.01

Tak vám želáme pekné popoludnie. Dobrý deň.

Dobrý deň prajem.

Môžete sa nám prosím predstaviť?

Áno, som pani Frátriková, Oľga... Narodená v Hôrkach pri Žiline.

V ktorom roku ste sa narodili?

Narodila som sa v roku tisícdeväťstotridsať. Dvadsiateho ôsmeho októbra tisícdeväťstotridsať. Bývala som stále v dedinke Hôrky, bola to malá dedinka, tridsať deväť číslo sme my mali... Ale ináč bolo sedemdesiat čísel...

Hm.

V dedine.

Pani Fratriková, my sme sa už spolu stretli, pred nedávnom, pred nejakým časom... A vtedy sme sa rozprávali o takých vašich zážitkoch, ktoré ste mali z obdobia Slovenského štátu a Druhej svetovej vojny. Vy ste nám vtedy porozprávali to, čo vy ste zažili v tom čase. Rozprávali sme sa o tých židovských osudoch. A my sme teraz prišli za vami, aby sme si tie spomienky vaše nahrali na videozáznam. Takže by som vám položila niekoľko otázok, ktoré sa týkajú vašich zážitkov, vašich skúseností z toho obdobia.

Podľa možností vám to vyhoviem.

Tak porozprávajte nám to, čo vy ste zažili, to čo vy si pamätáte, dobre? Takže vravíte, že vy ste sa teda narodili v tých Hôrkach pri Žiline, tam ste bývali... Chcem sa spýtať – boli tam aj nejaké židovské rodiny, v Hôrkach?

V Hôrkach nebola, len taká prist'ahovalecká, čo sa skrývala, ale ináč u nás v dedine neboli. Už v susednom Závodí, už bolo. To už boli.

Hm.

Ale u nás... vo Hôrkach neboli.

A čo... čo to znamenalo, že sa u vás skrývali? Kto to bol?

To keď utekali židia pred Nemcami, takže to boli také rodiny, viete, lebo oni trebárs mnohí ľudia predávali mlieko im... že sa im to nosilo do... domov. Do Závodia a do Žiliny. Závodie

a Žilina boli spojené riekom... riekou Rajčankou. A tým... to znamená, že vlastne teraz je to Žilina všetko, ale vtedy pekár bol žid.

Hm.

Viete, tí vtedy v tom období, ono, to aj tie malé firmičky poväčšine mali majiteľov židov.

A tento pekár bol v tom Závodí?

Ten bol v Závodí, áno.

Hm.

Tam sme nosili na chrbte chlieb pekárovi upiecť, keď sme chceli. Asi taký podlhovastý... asi takýto podlhovastý... Takýto široký chlieb upiekol. A okrem toho ešte jeden okrúhly.

Hm.

Takže...

V roku tisícdeväťstotridsaťdeväť, keď vznikol Slovenský štát, vy ste mali deväť rokov...

Deväť rokov.

Hej? Chodil ste vtedy do školy. Na základnú školu ste vtedy chodili?

Ja som chodila vtedy do prvej gymnázia.

Už v roku tisíc... už od deviatych rokov? Alebo neskôr?

Nie, nie, nie. O rok neskôr. O rok neskôr, lebo ja som vôbec o rok neskôr išla do školy.

Áno, lebo ste októbrová. Ste sa narodili v októbri, tak ste o rok neskôr išli...

Som o rok neskôr išla do...

Hm.

Do školy. A bolo to také... no skrátka mala som jedenásť rokov myslím, keď som nastúpila do gymnázia.

Hm. A predtým ste chodili ale na základnú školu, hej?

Ľudovú... na ľudovú školu.

Áno.

Ľudovú školu. To bola ľudová škola.

Áno.

To bolo také do deviatej triedy, od prvej do deviatej triedy.

Ale ja som chodila len od prvej do piatej...

Hm.

A potom som nastúpila...

A ako... ako si vy ako dievča, ako žiačka spomínate na vznik Slovenského štátu?

No čo ako si spomínam? Mali sme riaditeľa, brata Jozefa Tisu, ten bol riaditeľom u nás na škole... A náboženstvo nás učil ich priateľ, ich známy, čo na normálnom gymnáziu hodiny dával. Takže tak nás tam...

Máte problém s tým prístrojom?

Trošku, trošku, trošku...

Aha.

Svrbí ma v uchu.

Jaj, dobre, tak počkáme.

No povedzte niečo.

Budete ma počuť takto?

No to je horšie.

Horšie?

No teraz...

Áno, teraz.

Dobre.

Teraz dobre? Hm.

Dobre.

Takže to ste mali takého prominentného riaditeľa tam na tej škole, nie? V tom období?

Dá sa povedať, že bol... ja som ani skúšky na gymnázium nerobila, Totižto ten farárko, to bol z našej triedy... a on skrátka bral to ako... môj otec bol murár a v Bytči, vo Veľkej Bytči bol na... nesmejte sa mi... bol farárom... joj... Rodina bývalého riaditeľa. Viete, to bolo tak pospľietané, to aj tie dediny, ktoré si dali vyštudovať kňaza... za kňaza, to sa dohliadalo na to a to aj viacej rodín sa prihlásilo na katolícku cirkev, to... Oni chodievali ako kapláni ku nám, na také besedy, takže...

A kto sa vtedy prihlásil na katolícku cirkev?

Každý. Každý... nikto sa neprihlásil ani na komunistickú stranu, ani na židovskú. Ale ľuto ... ľutovali sme židov...

Hm.

Ľutovali sme, keď ono... ich vozievali do kasární a keď sme sa chodievali na ne dívať. To bolo hrozné.

A čo vtedy ľudia hovorili o židoch? Niekde sme sa stretli s takými ľuďmi, ktorí aj také negatívne veci o židoch hovorili.

No tak pozrite sa, boli možno takí, ktorí... závideli. Ja musím hľadať – prepáčte – slová, aby som vám vysvetlila, prečo.

Hej, hej. Samozrejme, pohľadajte si.

Lebo tam, keď to budú chcieť mať, tak budú musieť vedieť, že vlastne čo je to za vtáčika.

Hm. Takže boli takí, čo závideli? Čo im závideli?

Čo závideli tie majetky tým židom, no. Predsa len oni boli bohatší, ako sme boli my. No naši žili len z toho, čo vyprodukovali na roliach. A doma v maštaliach. Ale trebárs... to... to, že...

Hm.

Som vedľa...

Ako... ako sa tá závišť prejavovala? Akú mala podobu?

„Á... nech skape!“

Takto hovorili ľudia o nich?

Aj tak povedali. Lebo však to keď boli v tom koncentračnom tábore, to bolo v kasárňach... jazdecká budova, tam jazdili vojaci, tam sa cvičili, tam neviem, čo robili... Ale keď... keď sme my... skrátka, chodili pozerat', ako to asi vyzerá, takže videli sme aj... aj dosť príkre...

Hm. A od koho ste to počuli, že by povedali: „Nech skape?“

No to pozrite sa, nikdy to nepovedal súci človek, len taký lajdák, ktorý sa potuloval po tento a ktorý závidel najviac. Ktorý najviac by bol chcel habať od nich. Brať...

Aj ste to pri nejakej príležitosti počuli, niekto to povedal? Pred vami? Nejaký človek konkrétny?

Ale viete... to priamo... to počuli ste, trebárs idete po ulici a keď chudáci, keď niekto povedal: „Chudáci...“ a hovoril: „Ale, nech tam skapú!“ To bolo také povedanie, tak neviem, či to myslel vážne, alebo to nemyslel... my sme boli deti.

Hm.

To musíte brať aj tak, ako deti. Kto berie, to čo počuje.

Hm. A vraveli ste, že ste videli nejaké... pri nejakej jazdeckej budove... Chodili ste okolo nejakých budov vojenských... A tam ste niečo videli, ste spomínali. Boli ste v tej prvej triede gymnázia... Teraz ste spomínali, že začali ste chodiť do prvej triedy gymnázia, áno?

No.

To ste kam chodili do toho gymnázia?

To sme chodili do Žiliny, ako je hlavná... ako je hlavná pošta, jednotka... a naproti bolo gymnázium dievčenské.

Hm. A vtedy ste bývali ešte v tých Hôrkach?

My sme bývali stále v Hôrkach.

V Hôrkach... hm.

Kým som sa nevydala, stále sme bývali.

Takže z Hôrok ste dochádzali do...

Ja som dochádzala tých päť kilometrov pešo do školy.

Do školy, hm. A tam ste vraveli, že ste niečo videli.

Ale čo...

Spomenuli ste, že tam bola jazdecká budova... jazdiareň nejaká, nejaké vojenské budovy...

No tam sme videli aj také nedobré zaobchádzanie s tými ľuďmi. To sa nedá stretnúť... takže ten, kto mal na starosť, ten nešetril ani... ani deti, ani starcov.

Hm. A koho ste tam presne videli, kto tam bol?

No čo tam boli? Ja som... viete, si toľko nepripúšťala tomu, ale až dneska... v dospelom veku človek vidí, že čo všeličo tam bolo. Predsa len... no... Ja som hotová.

Urobíme si prestávku?

No dobre by bolo.

Áno, urobíme prestávku?

Aby som si trošku vody, lebo sliny sa mi začali nejako množiť...

Dobre.

Neviem prečo.

...

Dobre, takže trošku sme si urobili prestávku, na chvíľočku...

Trošku...

A budeme teraz pokračovať. Vy ste nám začali hovoriť o tom, ako po tej ceste, z Hôrok, keď ste chodili do toho gymnázia, päť kilometrov peši ste vraveli, že ste chodievali...

Áno.

A že ste chodievali okolo nejakého miesta, kde ste videli nejakých zhromaždených ľudí. Áno?

Nie zhromaždených... No my sme museli odbočiť k tým ľuďom, to čo hovorím... že sledovali sme v tých kasárňach tie... tých ľudí...

Hm.

To sme museli odbočiť, to nebola priamo cesta. Z jednej strany bola cesta... kasárňa, ale z druhej strany, to sme museli oblúk chodiť, aby sme videli tú koniareň, kde ich vlastne na takých matracoch slamených... ležali...

Aha. A ako to... ako tam to miesto vyzeralo? Čo tam bolo?

Nič, lebo však tam cvičili kone. Takže tam nič nebolo, to bola len veľká, vysoká budova, aj strop mala vysoký... a priamo pod... škridlami... práve pod... škridlami... tam bola strava pre kone, aj čo im... mali sušené...

Hm.

To viete...

A bolo to tam nejako oplotené, bol tam nejaký plot, alebo nejaká brána?

Tam bol normálne plot, tak trištvrte metra asi... asi trištvrte metra betónový, a potom z takých rámkov robené, čo sa potom skrutkovali do toho plotu.

Hm.

A boli nosné stĺpy, to tie... potom ešte aj ostnatý drôt.

Hore nad tým bol...?

Nad tým bol...

Ostnatý drôt? Hm.

Hore, ostatný drôt.

A za tým plotom bolo čo?

Za tým plotom boli kasárne.

Hm.

Boli vojenské kasárne, a tam vlastne v tej časti, kde sme chodievali sa dívať, bola tá bývalá koniareň, kde mali ubytovaných tých židovských občanov.

Hm. A čo ste tam presne videli? Porozprávajte nám.

Viete, do... do tej chalupy... do toho baraku sa nedalo vstúpiť, to sa nedalo vstúpiť ani do kasární. Pretože tam bola brána, bola tam varta, alebo ako by som to povedala. V tom období tomu hovorili varta. No... A... ono... ono to sme videli len z vonku.

Hm.

Aj keď oni vyšli von z tej budovy, a keď sa im ukázali prechádzať, takže aj toto sme videli trebárs, len také prechádzky. Ale ináč sem tam... keď im zavelil, tam boli aj tí gardisti...

Hm.

No a vlastne dá sa povedať, že to boli... naj... najväčší takí... zlodusi. Nevie, či som to slovo dobre stentovala, ale viete, najviac zla pochádzalo z tých gardistov.

Hm.

No, to aj...

Čo také zlé robili tí gardisti?

No tí si pozisťovali aj tie rodiny židovské, aj na papier dali, aj Nemcom dali... A potom sa chodilo už len po bytoch a zbierali sa ľudia.

Hm.

No.

A toto ste odkiaľ vedeli, že toto tí gardisti robili?

No však boli tam, mali uniformy, sme videli, že sú to nie normálni nemeckí vojaci.

Aha. A ako vyzerali tie uniformy?

To boli tmavé, čierne uniformy. A... teraz si spomínať... viete, oni mali aj inak šité tie... mali také rozdiely, Nemci mali šilt, také šiltovky a vrch rovný. A títo mali také ako naše, no... teraz... vojaci... ktorí majú teraz také... no ako obyčajný vojak.

Hm.

Mal obyčajný vojak, aj možno desiatnik, aj kaprál, ale už potom podporučík, poručík, nadporučík, tí už mali normálne ako podobné Nemcom, so šiltom... Takže my sme to rozoznali medzi sebou.

Hm. A týchto ste tam videli, tam pri tej jazdiarni, pri tých kasárňach? Týchto gardistov?

Áno, keď prišli aj noví, aj počítalo sa, aj odstrkovalo sa, takže to boli títo pracovníci, dá sa povedať, aspoň podľa nás detí. Dá sa povedať, že to bolo také komando, veliace tomu všetkému.

Hm. A boli tam aj tí nemeckí vojaci s nimi?

No tak nemeckí vojaci boli v kasárňach. Tí neboli odlúčení, kasárne od... od vojakov. Ale... trebárs... Trošku pauzu...

Počkáme?

Trošku...Lebo som chcela čosi vysvetliť a neviem, to sa mi...

Nevadí, možno, že sa vám ešte vynorí, budem sa vás pýtať ďalej, na tú... čo ste tam videli v tých... v tých kasárňach, lebo ste vraveli, že tam boli... že tam privádzali nejakých ľudí.

No áno, lebo tam je totiž to... išiel rajecký vlak, z rajeckého vlaku vystúpili tí... tí ľudia a šikovali ich do brány kasární. A od brány kasární šikovali to znovu do toho jazdeckého tábora... toho domu, ktorý im pripravili ako ubytovanie...

Hm.

Tam to boli matrace pohádzané po zemi. No a kto... kto si... kto kde uchytil, boli aj takí, čo deti mali tam, však chceli spoločne bývať. Ale poväčšine deti dávali hneď pri bráne zvlášť. To išlo hneď do plynu.

Deti dávali zvlášť pri tej bráne?

Pri bráne deti dávali... odlučovali od rodičov.

Aha.

Nenechávali ich s rodičmi.

A kam potom tie deti, keď ich oddelili, kam ich odvedli?

To bola určitá... určitá miestnosť, v ktorej deti... deti držali. A oni vtedy, vtedy aj sem tam vyberali z nich. Lebo kedy sme sa stretli, ale už po vojne, trebárs s človekom, ktorý bol tiež vtedy v tej vybranej spoločnosti, ale neviem, či to lepšou spoločnosťou, alebo podplatenie, alebo čo bolo tomuto, to neviem... Čo bolo, keď sa mohol dostať do... do toho východného... výchovného traktu. Východného...

A vy ste videli tam pri tej bráne, pri tých kasárňach, že deti oddeľovali od rodičov?

Áno.

A potom tie deti, kam ich odviedli?

No mali zvlášť oni miestnosti, a potom i... potom do Osvienčima išli.

A vy ste videli, ako tie deti odviedli do nejakej osobitnej miestnosti? To sa dalo vidieť, to ste mohli vidieť tam do vnútra?

Ved' však to veľké jazdecké pole, to nebolo pre jedného ani pre dvoch koňov...

Hm.

Ale keď cvičili, tak to bolo rozhodne, že ich tam bolo viacero.

Hm, hm.

Tých... tých koňov ako potrebovali.

Hm. Takže to bol nejaký taký otvorený priestor, kde ste mohli vidieť, čo sa tam dialo vnútri?

Tam bola... tam bolo oplotenie...

Videli ste cez ten plot, mohli ste vidieť, že čo sa tam deje, cez ten plot, hej?

Ako sú tam tie... drôtené...

Drôtený, hm.

Drôtené... som hovorila keď zo začiatku, že boli tam stĺpy postavené... a potom tam... tam pri... pripevňovali tie obdĺžnikové... rámy.

Hm.

Obdĺžnikové rámy... a tie sa pripravovali... dávali do tých... tým to bolo vyplnené.

Hm. Takže cez tie rámy a cez tie drôty ste videli, čo sa tam deje, za tým plotom, áno?

Áno, lebo to inak oni nie... nemali ako by som povedala utajené. Utajené mali len to, čo mali vnútri.

Hm.

Ale do vnútra, zo začiatku, keď ich ládovali, tak tam bolo otvorené, také ako pre kone... šírka brány...

Hm.

Bola hádam do desať metrov, ak nie viac.

Hm. Takže veľká brána, videli ste, že čo tam bolo, hej?

Čo tam... ako tam boli nahádzané tie...

Videli ste tie matrace tam. Ste spomenuli, že matrace...

Matrace...

Hej.

Také zo slamy. Natlačené.

Hm.

A na tých oni spali.

Aj ste vraveli, že teda prišiel ten vlak nejaký... a zastavil. Ako vyzeral ten vlak?

Ako vyzerá dobyččí vlak?

Hm.

Dobyččí. Nie do Bytče...

Nie do Bytče, ale pre dobytok, hej? Cha, cha, cha...

Dobyččí. No, tak to zatvárali a otvárali, do boku. Bol vlak postavený a do boku, tam sa otvárali dvere. Tam koľkokrát, keď sme sa tam boli pozrieť, takí starší, chorí ľudia, aj mŕtvi boli. Nedožili sa ani toho koncentráku v Žiline. Lebo boli tam natlačení ako ozaj dobytok.

Ste videli, že by niekoho mŕtveho odtiaľ niesli? Z toho vagóna?

To sme videli, len čo ho nechali tam. A keď vyliezli normálni, tak zatvorili, aby to nie je vidieť.

Že vnútri tam ležal, v tom vagóne?

Tam ho nechali ležať, ich nechali, lebo však oni museli ratovať len tých živých.

Hm.

Tých počítali, nie mŕtvych. Mŕtvych až potom, neskôr.

A vraveli ste, že tam boli pri... s týmito ľuďmi že tam boli gardisti.

To boli ako velitelia, dávali pozor na... na... na to, kým sa previezol zo stanice do kasární.

Hm, hm.

To bolo, keď toto... no odhadnúť... čo odhadnúť... trať bola päťdesiat metrov vzdialená od brány. Ale... ono...

Sucho v ústach.

Ešte vodičku dáme?

Vodu. Vodu...

Hm. Dobre.

Mne od tej mojej príhody aj to čkanie a grganie...

Hej, že to všetko tak nejako súvisí spolu, že?

To pripisujem tomu všetkému.

...

Dobre, ja sa vám ešte opýtam pár otázok po prestávke, o tom, čo ste nám začali rozprávať. Vraveli ste, že tá trať vlaková... že ste videli, prišli tie dobytčie vagóny, vystupovali ľudia von z vagónov a potom išli ku bráne tých kasární. A že tá trať bola asi päťdesiat metrov... vzdialenosť medzi traťou a tou bránou kasární, ste vraveli tak odhadom, že bola asi päťdesiat metrov.

Päťdesiat metrov, lenže tam, kde bola zastávka, tak to bolo ešte trošku na trati.

Hm.

A to bolo tiež asi päťdesiat metrov.

Hm. Takže oni museli prejsť tých dvakrát päťdesiat metrov, hej? Sto metrov k tej bráne, dobre tomu rozumiem?

Tak.

Hm.

Tak, tak. No a k tej... k tomu doprodu potrebovali gardistov.

Hm.

Tak som chcela navodiť to...

Hej.

Že vlastne gardisti tú telesnú stráž im robili, kým ich dopravili do tej jazdiarne.

Hm. A koľko asi bolo tých gardistov tam s nimi? Keď ich takto tam dopravili... doprevádzali?

Tažko mi je dneska... to som neztentovala... čo ja viem, no...? Šesť... osem...

Šesť, osem? Hm. A ľudí, keď tam takto priviedli? Koľko ich asi bolo?

Tak si predstavte jeden vagón, naplnený tými ľuďmi. Dobre naplnený...

Hm.

A teraz, keď to bolo päť, alebo šesť vagónov...

Hm. A kto vlastne boli tí ľudia, ktorých tam priviezli na tých dobytčích vagónoch?

No židovskí občania. Židovskí občania.

A to sa ako dalo poznať, že to sú židia?

Nosili hviezdičky, päť cípe, žlté. Každý, koho zobrali, to hneď mali na sebe, na ľavej strane.

Takže boli takto... tí ľudia boli takto označení, ktorí...?

Označovaní, hej.

Išli z tých vagónov, ktorí vstupovali z tých vagónov?

Až keď vystúpili z vagónov, potom. Až keď vystúpili z vagónov, potom.

Tak potom ich takto označili?

Potom ich označovali.

A kto ich takto označoval?

No kto? Pomáhali gardisti.

Tí gardisti každého označili, keď vystúpil z toho vagóna von?

No ja som nevidela Nemcov, že by boli Nemci...

Hm... ale oni ich tam nejakto označovali, že ľudia vystupovali a oni im dávali tie označenia? Pripínali im nejakto tie označenia?

Označovali ich už tou hviezdou. To už, keď na pôdu... kasárni vstúpili, už mali hviezdičku.

Hm, hm. Všetci...? Aj malé deti takto označovali?

Aj malé deti.

A videli ste tam aj nejaké malé deti, teda...? Veľá?

Aj novonarodené.

Aj také malé bábätká?

Aj také malé. Kto nemal peniaze... viete... ten každý sa tam dostal. Kto mal peniaze, trošku podplatil, hádam....

Hm.

Hádam. Podplatil, aby mohol s tým deckom kdesi žiť.

A vraveli ste, že tie deti dávali... oddeľovali ich od tých rodičov.

Áno.

Aj tie bábätka zobrali preč?

Aj tie bábätká. Aj tie bábätká. Tam nebol ohľad na to, či je to bábätko, alebo nebábätko. Ale hovorím, tým tam dosť robili peniaze. Tam boli trebárs aj ženy, muži, medzi gardistami, že mali srdiečko, čo mali trošku súcitu.

Hm. A koho ste tam ešte videli, akí tam boli ľudia? Boli tam aj starší ľudia nejakí?

Joj. A chorí... ťažko chorí. Aj takí nevládni. Aj to brali.

A keď niekto nevládal chodiť, tak čo s ním, s takým človekom urobili?

Tak ho zastrelili.

Zastrelili? Videli ste niekoho, že by tam zastrelili?

No viete čo, nevidela, ale potom vo filme som videla...

Hm.

Keď som sa... aj ja som tam pri plote videla. Tam, čo amatéri fotografovali, nie filmári, ale amatéri filmovali vystúpenia... ved'...

Ale to nás teda zaujíma, že čo vy ste tam videli na vlastné oči, že teda ako sa k tým židom napríklad tí gardisti správali?

No...

Akí boli na nich, čo ste tam videli? Lebo ste nám na začiatku spomenuli...

Surovosť, surovosť.

Že ste tam videli aj nejaké sácanie a takéto...

Áno, to bolo, to človek videl cez tú veľkú bránu toho veľkého baraku, kde bola tá jazdiareň. Tak tam koľkokrát, keď pomáhali chorému, koľkokrát strčili do tohoto a spadla celá... celá chvojka.

Hm.

Ľudí... Takže... to som videla len tak. Nie priamo nám to chceli ukázať, však nás zaháňali. Ved' nám nedali tak jednoducho dýchať.

Hm.

Nás zaháňali, ale my sme z jednej strany prešli a do druhej prišli. Viete, aké deti sú? Zvedavé, chcú to vidieť... tak to chcú vidieť.

Aj sa vám tam dalo prísť k tomu plotu, mohli ste prísť?

Aj o plot som sa mohla oprieť. Ved' niekedy bolo tak, že keď mi dali doma desiatu do školy, som nezjedla, ale som podsunula pod tento, aby nás nevideli.

Podsunuli ste to tam pod ten plot?

Pod... hore na ten rámček. Keď tie deti boli také zúbožené, ak ste to videli, tak ste im podsunuli tú svoju desiatu.

Hm.

No...

Aj ste sa mohli tam s niekým porozprávať, cez ten plot? Povedať si niečo tam s tými židovskými deťmi?

To nás gardisti zaháňali.

Tak desiatu ste ešte stihli podsunúť, ale už...

Ale...

Sa nedalo s nimi hovoriť?

Keď sme stáli, že... že sme nič... nič podozrivého nerobili, tak to vás nechali. Ale keď len malý pohyb a už hneď ukázal Nemec gardistovi, koho treba odpratať. Nemec zavelil a gardista už robil.

Takže Nemec rozkázal gardistovi, aby vás poslal preč odtiaľ?

Nie.

Čo ten Nemec tomu gardistovi zavelil, aby urobil?

Keď niekto je podozrivý medzi týmito... lebo to nielen my deti, žiaci, aj starí ľudia tam boli. To nielen z tento... A on... rozkázal, aby nás rozhnal. Už potom, keď... keď toho bolo veľa, aj starých ľudí, aj detí. To zo školy keď sme chodievali, to sme išli hneď ku plotu, aby sme videli, čo nového.

Hm.

Čo tam je a takže...

A koľkokrát ste tam takto boli?

No čo ja viem, ale dvadsať razy určite. Kým ich zväžali.

Každý deň?

Nie. Tak každý druhý, alebo každý tretí deň. To kým pozbierali, tie vagóny naplnili, to sa tiež šetrilo.

Hm.

Aby nemuseli veľa zväzať.

Takže to celkom dosť dlho trvalo, v tom prípade.

No...

Keď hovoríte, že...

Mesiac?

Možno aj dvadsaťkrát.... Mesiac to mohol byť? Aj viac?

No viete, ja keď som išla do Hôrok, ja som musela ísť okolo kasární. A nešla som z jednej strany, ale som išla z druhej strany.

Hm.

Aby som to videla. Viete, to už si doma potom výhovorku nájdete, prečo ste neskoro prišli domov.

Hm.

Prečo ste nešli tade, prečo ste išli tade... Tak už zas aj doma ste mali výsluch.

Hm. Takže mohlo to trvať aj viacej, ako mesiac? To čo ste tam videli, tých ľudí priväzať?

Viete čo? Ja už neviem. To... ale trvalo to... mesiac to trvalo určite.

A za každým ste videli, ako tam prišiel nejaký vlak?

Za každým nevideli, pretože niekedy sme boli v škole...

Hm.

Vtedy sme nevideli. No a keď sme prišli, tak to už deti boli okolo plotu postavené, zo strany vojakov. Skrátka... v kasárenskom priestore.

Hm. A koľkokrát ste videli, že tam priväzali ľudí? Na tých vagónoch?

No ja... ja... najmenej desať raz. Najmenej desať raz.

Každý ten vlak mal tých päť, šesť vagónov?

Ktorý mal tri, ktorý mal päť a ktorý mal sedem...

Hm.

Záleží na tom, z ktorého okresu to boli ľudia, kde najviac žili títo, no... Trebárs... my sme mali dedinu, ktorá nemala ani jedného. Bitarová nemala ani jedného.

Hm.

Brezany nemali ani jedného. To sú obce, ktoré sa zväžali tam.

Hm.

Ale trebárs v Závodí už boli...

Hm.

Takže to človek nevie povedať, že ako to bolo... koľko bolo... Že viem, že tam bol ten pekár, že bol...

Ten tam bol?

Ten bol známy aj tým, že kúpil záhradu v Hôrkach.

Hm.

Bola komise... komis... komisácia a...

A tento pán pekár, ten bol v tom Závodí, hej? On bol tam aj v tých kasárňach, ste ho tam videli?

Nie... ja som tam Mráza... Mráz sa volal...

Hm. Hm.

Nevideli... nevidela v kasárňach.

A niekoho známeho ste tam videli?

Tam... tam to pásli po jeho pekárni. Takže niektorí pracovali na tom, aby sa to do... dostal... dostal tam. Ale nie, nie, nie...

Hm. Ale nevideli ste ho tam medzi tými ľuďmi, hej?

Nie, nevidela som ho. On musel mať sakramentskú dobrú oporu. Mal na to...

Hm.

No. Ale jeho som tam priamo v koncentračnom... lebo trebárs tých zo Závodia, čo boli podnikatelia, to boli takí malí obchodníci so železom. Trebárs... také šicie potreby, galantérie... no, konečne. Tak boli také obchodíky, ktoré mali oni na starosť. Ale boli chudáci, aj...

A týchto obchodníkov ste tam videli? Medzi tými židmi?

A čo si to ono trinásť... jedenásť... dvanásťročné decko pamätá tak, aby si to pamätal na tento...

Či vám náhodou neutkvelo v pamäti, že ste tam videli nejakú známú tvár. Niekoho, koho ste poznali z nejakej inej príležitosti... Z obchodu napríklad...?

To... to človek utekal radšej preč.

Hm.

Viete, nebolo to príjemné vidieť.

A vedeli ste, odkiaľ tí židia sú, z akých obcí?

Okresu žilinského.

A to ste ako vedeli, podľa čoho?

Lebo to v okrese... okrese si... si šibovali. Tam... zberné... zberné tieto robili okresy.

Hm. A to bolo niekde oznámené, alebo vám to niekto povedal, že toto sa deje?

Oznámené... nič neoznámili, jednoducho som vám povedala, že išiel... prišiel zoznam, kto ide z chalupy preč. A teraz išli gardisti, aj Nemci a byt za bytom otvárali a kde boli židia, tých hneď zobrali.

Hm.

Mohli si zobrať taštičku, nič viacej.

A toto... toto kde ste videli, že išli gardisti a brali z bytov ľudí?

No však to...

Kde ste také videli?

Na ulici hocikde. Keď bola razia, lebo tieto razie, to... to... vždy nasledovalo za pár... jednu... bytovku vyprázdnilo trebárs a ďalšiu...

Ale to ste museli vidieť na nejakom mieste, kde žilo viacej židov, lebo u vás v Hôrkach ste vraveli, že neboli...

U nás v Hôrkach nie. Nežili, ale...

A toto... kde ste takú raziu videli?

No tak...

V Žiline?

V Žiline, preboha, keď sme chodievali zo školy preč, tak sme už i videli, už ide... traja, štyria esenbáci. Či esenbáci... tí gardisti a Nemec s nimi. Tak už sme vedeli, že ide razia, už sme utekali domov. Už... už sme povedali, kde zasa už boli, kde tento...

Hm.

Ale...

Takže išli traja, štyria gardisti, Nemec s nimi, išli niekomu do vnútra do domu, ste videli vchádzať?

Do bytovky...

Hej.

Normálna veľká bytovka a vchádzali do vnútra.

Aj ste videli, že odvádzali... odvádzali odtiaľ potom...?

Samozrejme, že sme videli.

Židov...?

Tam to boli celé rodiny, deti, maličké... tehotné, vysoko tehotné ženy. Takže všetko také pomiešané bolo.

Hm. A toto ste videli v tej Žiline, niekde teda na ulici – z bytovky zobrali Ľudí preč? Zatkli, odvádzali ich preč?

Ale áno.

Tak?

Videli sme.

A tí tiež mali tie židovské označenia, tí...?

Áno.

Tí Ľudia na sebe, mali pripnuté?

Tí už mali... tí už mali aj označenie hviezdou.

Hm.

To už... to už išli ako na hotové.

A toto kedy, pri akej príležitosti ste videli? Keď ste išli do školy, alebo preč z tej školy?

Keď sme išli do školy.

Ráno to takto zvyklo byť, hej?

To dosť zavčasu vznikalo.

Aha.

Keď sme išli do školy, to sme nevideli, videli sme len dva prípady.

Hm. A toto bolo v tom istom čase, keď ste videli aj tam tých židov pri tých kasárňach, v tej jazdiarni?

Nemohli sme vidieť obidvoch na rovnako, lebo tí boli v meste a títo boli pri kasárňach.

Hej, ale či sa to udialo v tom istom časovom období? V tom istom mesiaci, alebo zhruba teda...?

No asi tak by som povedala.

Hm. A spomeniete si, že aký to bol... aká časť roka to bola? Či to bolo na jar, alebo na jeseň? Aké bolo počasie, lebo čo ste mali vtedy oblečené? Či bolo chladnejšie?

Vy by ste chceli zo mňa mať nejakého... človeka, ktorý si pamätá neviem na čo.

Tak keď si nepamätáte, môžete aj povedať, že si nepamätáte. Lebo poviete nám iba to, čo si pamätáte.

No ale keď vám poviem, že trebárs dvakrát alebo trikrát vidím, ešte sa pýtate.

Lebo chceme všetky tie detaily.

No jaj...

Počuť...

To ste si mali viacerých...

Ale od vás, to čo vy ste videli. A chcem sa ešte spýtať, tam pri... z tej jazdiarne, vy ste aj videli, ako by tých ľudí odtiaľ brali preč? Lebo tam ich zhromaždili a potom ich asi niekam odvedli...

A potom ich zasa viezli do Osvienčima, do... dovedli ich na stanicu, Rajecká... Rajec... a...

Som vám to porušila?

Momentik... ten mikrofón.

Viete...

Videli ste ich ako ich odvádzali na tú stanicu?

No...

Boli ste pri takej situácii?

To oni neboli nikde za... zaškatuľkovaní, že sa nemohli vidieť. Oni museli tak, ako išli do vnútra, tak prejsť aj z vnútra... z kasárni a ísť k tomu vlaku. A odpočítané mali vždy tých päťdesiat alebo koľko ľudí, neviem.

No pýtam sa, lebo minule, keď sme sa spolu rozprávali, tak vtedy ste nám vraveli, že videli ste, ako tam ľudia privádzali, ako išli do vnútra, tam za tú bránu, do tej jazdiarne. Ale že to... že by odtiaľ boli ľudia odvádzali, že to už vy ste nevideli, lebo to už sa dialo v nejakom inom čase, keď vy ste tam neboli. A teraz ste spomenuli, že ich k tej stanici ražeckej, že potom ich zase brali z tej stanice preč.

No ale tak my nevie tam... skrátka, nie je východiska, museli ísť tou istou cestou.

Hej, len nás zaujíma, že či vy ste aj videli, ako tých židov odtiaľ brali preč. Z tých kasární.

Nie.

Pri tom ste neboli, hej?

Pri tom sme neboli. To sme ani nevedeli, kedy bude.

Hm.

To už nebolo zas také verejné moc.

Hej. A doma ste niekedy povedali rodičom, že čo ste videli?

Ale videla, samozrejme, že som povedala, že som videla. Viete, ja som mala štábneho kapitána u vojska a on bol v Rusku v tom období, keď sa toto dialo. No a... ono, ono to... nebudem tak debatovať, ako by som mala... to viete. Ono už keď sa štábny kapitán vrátil z Ruska, z frontu, už sme museli sedieť doma na zadku. Už nedovolili, lebo bál sa, aby aj jeho nezatvorili, aj... aj... aj rodinu, však boli strýkovia dvaja, ešte okrem neho.

A tento štábny kapitán, to bol kto vám?

To bol môjho otca brat.

Váš strýko tiež? Hej?

Strýko. Strýko. Takže... oni... naši aspoň vedeli, viete, keď sme chodievali okolo a prišli sme domov so správami novými, čo a ako to postupuje všetko. A vedeli sme, my nie teda, ale starší... že predsa len je to nebezpečné.

Hm. Takže boli ste síce ešte dieťa, ale už ste vedeli, že to je nebezpečná situácia, hej?

Doma... doma nám hovorili.

Ste sa o tom dozvedeli doma, hej?

Sme sa dozvedeli, že aby sme nechodili tam, že ešte nás... koľkokrát, mali sme takého strýka, on bol kedysi riaditeľom žilinskej stanice. No a: „Ešte aj vás zašikujú do toho vagóna!“ Viete, tak nám strach naháňali.

Hm, hm.

Nechceli, aby sme tam chodili a...

A vy ste vlastne ako zistili, že sa to tam deje? Lebo ste vraveli, že to nebolo priamo po ceste do školy, že ste museli ísť okolo.

Takto...

Ako ste sa dozvedeli, že čo sa tam deje?

Ako sme sa dozvedeli? Takto vám len laicky nakreslím. Také... v takej elipse bol... postavený areál kasární. A touto cestou z jedenej strany, teda ako z pravej strany, sme boli my na ceste do školy.

Hm.

A potom tie tri kilometre, alebo štyri, tak ako mali kasárne... veľkosť, tak sme my si nadchádzali z druhej strany, keď sme chceli čosi vidieť.

Hm.

No. To... nebolo také jednoduché. Ono sa to jednoducho rozpráva, ale nebolo to také jednoduché, ako sa to robilo.

A má to miesto nejaký názov, nejako sa to volá, tam kde boli tie kasárne? Nemalo to nejaké také...?

Nie.

Miestne pomenovanie?

Nie, nemali sme takých šikovných, čo by to boli preorientovávali.

Či sa to nejako nevolalo? Lebo sú rôzne miesta, nie?

Jazdiarne.

Hovorilo sa tomu jazdiarne?

Jazdiarne.

Hm.

Jazdiareň sa používala na to. Jazdiareň to bola.

Lebo myslím, že minule ste spomínali názov nejakej obce. Ja sa tu pozerám do mojich poznámok.... Moni, nemáš to náhodou?

Máte?

Blízko bola Ružičková ulica.

Ružičkovú ulicu ste spomínali, že blízko bola Ružičková ulica. Je tak? Či sme to nejako ináč pochopili?

Počkajte, počkajte... A čo tam bolo spomínané?

A že... že ešte bola niekde dedina Bánova, tam poblíž.

No to je...

Áno?

No však to som už spomenula, Bánova, Bitarová, Brezany, Hôrky... Závodie...

Hm. Takže to bolo tam niekde medzi týmito obcami? Po ceste, hej?

Viete čo, to je len jeden... jeden trojuholník zobrahaný z toho všetkého. Ale to kolom dokola, to tam...

Hm.

To by som vám musela Bytčicu, Bôrik...

Hm. A tá Ružičko...

Rosina, to... to...

Je tam toho viac okolo?

Joj.

A tá Ružičková ulica, to vám niečo hovorí? Tento názov?

Neviem. Neviem, pri akej príležitosti, neviem.

Vtedy, kedy sme sa vás pýtali na to miesto, tak ste spomenuli, že... že niekde blízko bola Ružičková ulica, ale možno sme aj my niečo ináč zachytili, ako vy ste to rozprávali, tak iba si chcem teda overiť, že či to máme správne, alebo ne.

Čo bolo okolo toho, čo... jednalo toho. Takže, to keby som vedela, čo sa tam spomínalo. Trošku...

Hej... už som to našla.

Čože?

Hovorí mi kolegyňa, že kde to mám v tých poznámkach. Hovorím, že už som to našla. Takže Ružičková ulica asi bola niekde inde. Bola niekde v Žiline, Ružičková ulica?

Bola Ružičková ulica.

Aha.

Bola a je dodnes.

A to nejako súviselo s týmito židovskými deportáciami?

Neviem.

Hm.

Neviem. Ani neviem, kde je, ale je. Lebo keď som robila v učtárni, tak tam faktúry posielali za gramoplatne a tam viem, že som písala „Ružičková.“

Hm.

Že... zákazníčka bývala na Ružičkovej, no.

Aha, tak možno, že aj my sme niečo ináč pochopili, ako vy ste nám to vtedy vraveli. Stáva sa aj také. A vraveli ste, že tí židia, ktorí tam boli sústredení, že tam ste nepoznali nikoho takého známeho. Poznali ste niekoho medzi tými gardistami, ktorí tam boli s nimi?

Tak jedine naš... našej spolužiačky otca. Že ona chodila s nami do gymnázia, do tretej triedy vtedy, keď...

Hm.

Potom som ho videla, že on ju vezie ráno na koči do školy.

Hm.

Také výhody mali.

A on bol odkiaľ, z akej obce?

To bolo... dá sa povedať, že Žilina, lebo bolo Žilina, Rajčanka, to bolo rieka, a potom Závodie.

Hm.

Takže to bolo také hraničné miesto.

Hm, hm. Aj si spomínate, ako sa volal ten pán?

Cha... to nemusím.

Prečo nie?

Ona ani nežije... Šutek.

Šu... hm...

Lenže tam je Šutekovcov viacej, viete? Ono... ja som nosila mlieko Šutekovcom, aj tým, čo v Sovietskom zväze väznili.

Hm.

Takže to je ťažko podľa mena.

Hm.

Lebo keď... ona ostala sama, s deťmi dvomi, a jeho zobrali, Šuteka. Do kon...

Toho gardistu?

Do koncentračného tábora. Toho... nie, ináč sa to volalo. Do gulaku... gulagu, či ako.

Hm. Toho gardistu zobrali?

Á to nebol on gardista.

Niekoho iného?

On sa takto priečil s tým gardistom. Ten druhý, čo bol... čo spomínam, bol tam aj trebárs druhý.

Hm.

Oni boli tak ako na nože. Takže... A potom ho zobrali do gulagu. Či také čosi.

Hm, hm. Takže nie toho gardistu? Ten ostal? Ten ostal tam bývať?

Ten ostal, ten ostal. Aj... aj majetok mu ostal, čo arizovali po ňom.

Hm.

Aj auto, aj koč, aj kone.

Čo to znamenalo, že arizoval?

No... tak to... na štát ako... skrátka ukázal, že je zástupca, už bol zástupca... a ukázal, kto by mal záujem o ten majetok a čo to by stálo. Tak ako dneska... robia... viete, neviem to vysloviť presne, ale ako dneska berú tým, čo majú viac a je to pod rúškom tajnosti. No takisto to... ten celý majetok toho človeka, toho žida, keď bol bohatý, tak to už mal dopredu nachystaného svojho kupca.

Hm.

No a najprv to ako znárodnili, on to... on to ako vedúci toho znárodnovania bol prichystaný pri... pri... Skrátka bol náhradníkom za majiteľa. Skrátka toho tam dostavili ako na vedúce miesto, a potom šupitom mu to predali.

Hm.

Za babku.

Takže takto aj ten Šutek prišiel k nejakému majetku? Židovskému?

Nie, ten neprišiel, ten prišiel z Ruska ubiedený.

Ale ten gardista.

Jaj. Som vám hovorila, kone, koč, auto... to zobrali všetko.

A po... po kom to bol majetok?

No po židovi, ale neviem po kom, ako sa volal.

Hm.

Viem, že bol jeho... jeho synom... é... susedom. Nie synom, ale susedom. No ale ako sa volal? Viete, ja som Šutekovi nosila aj mlieko, takže ja som sem tam vedela, aj kde sa čosi šuchne. Lenže nevedela som stopercentne.

Hej. Ale tento Šutek, ste vraveli, on bol... on nebol od vás z Hôrok.

Nie, to bol ten, čo som vám hovorila, že tu bola Žilina...

Hej.

Tu bola Rajčanka a tam bolo Závodie.

A u vás v Hôrkach boli nejakí gardisti?

U nás v Hôrkach nebol žiadny gardista. Nebol žiadny gardista. Ale tento bol, to bolo také hraničné pásmo, tá rieka Rajčanka.

Hm.

No a tento... bývali skoro susedia. Na tej istej ulici, aj sa... aj sa tam menovalo, Pri Rajčanke.

Hm.

Pri Rajčanke. Takže...

A vraveli ste, že jeho dcéra bola vaša spolužiačka na tom gymnáziu?

Spolužiačka na gymnáziu.

A mali ste aj nejaké židovské spolužiačky? V tom...? Keď ste... keď ste začali na to gymnázium chodiť?

Viete, to už bolo čiastočne vymetené. Lebo však to už cez prázdniny začínali naháňať ich, takže...

Takže nechodili s vami židovské dievčatá do školy?

Ale chodili, chodili, lenže viete... Na gymnáziu nás bolo v triede dvadsaťpäť. A z tých dvadsiatich piatich dievčat, čo boli... nemôžem povedať, že boli dve, alebo tri. Možno, že nebola ani jedna, v tej našej triede.

Hm.

Neviem. Takže bola len táto Šuteková, ale... nepamätám sa. Nepamätám sa, či by sa bola našla.

Hľadám pod nohou niečo.

To si môžete vyložiť. Takže už si tak presne nespomínate, že či... ktoré z tých vašich spolužiakov, že či boli židovky, alebo nie?

Viete čo, mne ten úraz strašne poškodil.

Hm. Takto hej, to... to verím.

Ja som to mohla rozprávať, čítať, ako z knihy... Ale mňa tuto, sa čosi vynoruje, ale neviem, čo je to. Neviem čo.

A v tom období, keď ste teda boli na tom gymnáziu a videli ste všetky tie situácie, ktoré sa tam diali s tými židovskými... aj zatýkaniami, aj tými deportáciami... Rozprávali ste sa niekedy o tom v škole napríklad? Že by aj niekto z učiteľov, tých profesorov vašich, že by bol niekedy nejako vám vysvetľoval, že čo sa deje, prečo sa to deje? Čo sa dialo so židmi?

Nie. Nie.

Nič? Bolo... O tom sa nehovorilo? O takýchto veciach?

O takých veciach... pretože zatýkajú a čo ako... zatýkajú... nič.

A počuli ste niekedy takú nejakú protižidovskú propagandu?

No... propagandu. Už som vám spomínala, že závist'...

Hm.

A závist' strašne veľa robí.

To hej.

Takže...

Nehovoril vám niekedy napríklad niekto, prečo tí židia musí nosiť tie označenia, tie hviezdy?

To neviem ani ja dodnes. Ako že sú neverci, nie?

Hm.

Že neveria katolíckemu náboženstvu.

Hm.

Ale... zas neviem to vysvetliť, ako teraz starý človek, že prečo potom... Krista ukrižovali židia... Odsúdil ho Mojžiš... Nie? Počkajme, ako to je? Tam... Nie, Ponts Pilát...

Pilát...

Ponts Pilát.

Hm.

Teraz som si to spomenula. A prečo som spomenula Mojžiša? Ponts Pilát... ten ho odsúdil a vlastne židia ho ukrižovali...

**Takže to bola jedna z takých vecí, čo ľudia hovorili, že židia môžu za tú Kristovu smrť?
Tak sa to hovorilo?**

Možno, že tú vinu dali, ale ono to aj, keď filmovali v Izraeli, tak tam bolo spomínané... ten Ponts Pilát...

Hm. Urobíme si teraz prestávku na chvíľku, dobre?

Dobre by bolo.

Dobre? Vidím, že aj vám dobre padne, trošku prestávky...